

Η παλαιολιθική περίοδος της ηπειρωτικής Ελλάδας

Αν και οι πιο παλιές πληροφορίες για την ύπαρξη της παλαιολιθικής εποχής στην Ελλάδα κυκλοφόρησαν από τα τέλη του 19ου αιώνα, ανασκαφές και έρευνες άρχισαν μόνο μεταπολεμικά και πραγματοποιήθηκαν κύρια από ξένους ερευνητές.

Σήμερα οι σπηλιές, τα βραχώδη καταφύγια και οι υπαίθριες θέσεις που ανακαλύφθηκαν, συνολικά πάνω από 100, τεκμηριώνουν την παλαιολιθική κατοίκηση της χώρας μας, που τοποθετείται σ' όλο σχεδόν το φάσμα της παλαιολιθικής εποχής.

Το βιβλίο της Γ. Κουρτέση-Φιλιππάκη αποτελεί την πρώτη προσπάθεια μιας γενικής παρουσίασης αυτής της Ελληνικής Παλαιολιθικής. Ας ελπίσουμε ότι θα αποτελέσει σταθμό για ξεκίνημα συστηματικών ερευνών από την ελληνική πια πλευρά.

Κατερίνα Τρανταλίδου

Αρχαιολόγος

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΒΙΒΛΙΟΥ

Georgia Kourtesi Philippakis: Le paléolithique de la Grèce continentale. 'Etat de la question et perspectives de recherche. Publications de la Sorbonne — avec le concours du C.N.R.S. Paris, 1986. 267 σ.; ΧΩΙ σχ., 23 εικ., 14 χαρτ.

Οι εκδόσεις του πανεπιστημίου της Σορβόνης δημοσίευσαν πρόσφατα τη διδακτορική διατριβή της Γεωργίας Κουρτέση-Φιλιππάκη, αφιερωμένη στην παλαιολιθική εποχή της ηπειρωτικής Ελλάδας.

Πρόκειται για την πρώτη αναδησίωση, που συνοψίζει ό,τι έχει γίνει μέχρι σήμερα στον τομέα της παλαιολιθικής περιόδου στην ελληνική χερσόνησο. Η προσφορά είναι σημαντική, γιατί με σαφήνεια και ακρίβεια λόγου διατυπώνεται η ιστορία των ερευνών (1867-1981), η αναλυτική παρουσίαση των θέσεων κατά γεωγραφικό διαμέρισμα, η περιγραφή του περιβάλλοντος: οι κλιματικές συνθήκες υπαγορεύουν την εναλλαγή της στάπας με

τη θαλερή βλάστηση και τη διαφοροποίηση στην πανίδα. Συνάμα καταγράφονται τα εργαλεία, διερμηνεύεται ο τρόπος ζωής και η οικονομική δραστηριότητα των παλαιολιθικών κατοίκων του ελλαδικού χώρου, συγκροτείται το χρονολογικό πλαίσιο: τα δείγματα της ανθρώπινης κατοίκησης επεκτείνονται σ' όλο σχεδόν το φάσμα της παλαιολιθικής. Οι ραδιοχρονολογήσεις όμως καλύπτουν μόνο την περίοδο από το 44.000 πριν από το παρόν (υπαίθριος οικισμός στις όχθες του θαλασσικού Πηνειού) ως το 10.260 ± 110 πριν από το παρόν (σπηλιά στο Φράγγχι της Πελοποννήσου).

Μια τέτοια μελέτη αντιμετωπίζει πολλές δυσχέρειες. Το υλικό είναι συχνά δύσκολο να επισημανθεί και να ταξινομηθεί: η συνεχής διάβρωση και οι πλημμύρες των ποταμών, ιδιαίτερα στην περιοχή του θαλασσικού Πηνειού και της Αμαλιάδας, δεν διευκολύνουν την ταύτιση των ήδη εντοπισμένων θέσεων. Ένα επιπρόσθετο κώλυμα, όχι ήσσονος σημασίας, είναι

η έλλειψη ενιαίου επιστημονικού προγράμματος έρευνας και μελέτης μεταξύ των ομάδων των διαφόρων αρχαιολογικών σχολών — αγγλικής, αμερικανικής, γαλλικής, γερμανικής και ελληνικής — που ασχολήθηκαν με τη μελέτη της παλαιολιθικής περιόδου στην Ελλάδα.

Τα προϊόντα της λιθοτεχνίας χαρακτηρίζονται αρκετές φορές από τους ερευνητές «άτυπα», δηλαδή διαφορετικής τυπολογίας από αυτά των αντίστοιχων σειρών της Δυτικής Ευρώπης. Είναι γνωστό ότι οι ανθρωπίνες ανάγκες και το υλικό είναι αυτά που καθορίζουν τον τρόπο κατεργασίας του, και οπωσδήποτε αυτός ο «ατυπισμός» κρύβει τα ιδιαίτερα γνωρίσματα της Ελληνικής Παλαιολιθικής. Επιδάλλεται λοιπόν η μελέτη για τον προσδιορισμό τους και η σύγκριση με τα ευρήματα των γειτονικών χωρών.

Άλλο σοβαρό πρόβλημα είναι η ύπαρξη ή όχι κάποιας μορφής τέχνης. Στον Παλαιολιθικό κόσμο οι πρώτες εκφράσεις μιας δραστηριότη-

τας, που εφευύει από τα στενά όρια της καθημερινής επίβιασης, εμφανίστηκαν αρκετά ναυία. Τα έργα της τέχνης χωρίζονται σε δύο μεγάλες κατηγορίες, τα μικροαντικείμενα και τις βραχογραφίες. Η ομοιότητα της θεματογραφίας και της τεχνικής τους σ' όλη την Ευρώπη μας αφήνει να υποθέσουμε ότι δεν είναι παρά το τμήμα ενός συνόλου που χόηκε, είτε γιατί φιλοτεχνήθηκε σε φθάρτα υλικά — μικροαντικείμενα από ξύλο ή δέρμα —, είτε γιατί βρέθηκε εκτεθειμένο στις κακοκαιρίες — ζωγραφικές ή εγχάρακτες διακοσμήσεις στις σπηλιές και τα βραχώδη καταφύγια.

Έχει ωστόσο παρατηρηθεί μία μεγάλη συγκέντρωση βραχογραφιών στη λεγόμενη γαλλοκαναδική ζώνη, βραχογραφιών που συγκροτούν ένα ομογενές σύνολο. Αντίθετα, στην κεντρική και ανατολική Ευρώπη, όπου οι σπηλιές λείπουν, η καλύτερη έκφραση των παλαιολιθικών κινήτων συγκεντρώθηκε στη δημιουργία κομφοτεχνισμάτων, όπως είδωλα ζώνων ή ανθρωπίων. Για τη νοτιοανατολική Ευρώπη, όπου η παλαιολιθική τέχνη είναι ακόμα άγνωστη, το ερώτημα παραμένει: κατοικήθηκε η βαλκανική χερσόνησος από την ομάδα εκείνων των παλαιολιθικών, που με ελάχιστα τεχνικά και χρωματικά μέσα κόμησαν τα τοιχώματα των σπηλιών; Ή η τέχνη της ταυριάζει περισσότερο με αυτή των νομάδων της κεντρικής Ευρώπης; Ή, όντας στο σταυροδρόμι, παρουσιάζει και τις δύο μορφές; Μέχρι στιγμής οι βραχογραφίες μιας σπηλιάς, που εντοπίστηκε στη Θεσσαλία, εκτιμήθηκαν από τον Α. Leroi-Gourhan, που κλήθηκε να γνωματεύσει, ως παραχράρεις.

Για τη γλωρίδα και την πανίδα της τε-

λευταίας παγετώδους περιόδου (Würm), παρόλο που η μελέτη τους χρειάζεται μεγαλύτερη διεύρυνση και σύνθεση, τα πράγματα είναι πιο ξεκάθαρα. Υπάρχουν αρκετά κοινά στοιχεία με το αντίστοιχο τοπίο της δυτικής και κεντρικής Ευρώπης: στέπα, αειθαλή κωνοφόρα και φυλλοβόλες θελανιδιές διαδύονται το ένα το άλλο. Τον ελέφαντα, τον ιπποπόταμο ή το θουβάλι — πανίδα ζεστού κλίματος — θα ακολουθήσουν το κόκκινο ελάφι, το πλατόνι, το ζαρκάδι ή το αγριοκάτσικο, η αντίλοπη και η αλεπού, ο αγριοχόρος, ο λύγκας, ο λύκος και οι ιππίδες, για να αναφέρουμε τα κυριότερα είδη, χωρίς να ξεχνούμε και τα τρωκτικά. Αυτά τα μικρά θηλαστικά, εξαιρετικά ευαίσθητα στις κλιματικές αλλαγές, αποτελούν βασικό μέσο καταγραφής τόσο του κλίματος όσο και της χρονολόγησης των στρωμάτων. Τέλος θα πρέπει ίσως να προσθέσουμε την άρκτο των σπηλιών, το μαμούθ, τον μαλλιάρικο νεκρό, τα μεγαλόσωμα ελαφοειδή, τον άγριο ταύρο και τον βίσωνα. Βέβαια ο στόχος μας δεν είναι να απαριθμούμε τα προβλήματα που προκύπτουν από τη μελέτη της παλαιολιθικής, αλλά να υπογραμμίσουμε ότι το βιβλίο της Φιλίππης, τόσο με τις πληροφορίες όσο και με τα ζητήματα που θέτει, αποτελεί σταθερό στην έρευνα της προϊστορίας της νοτιοανατολικής Ευρώπης. Σταθμό για ξεκίνημα.

Εκείνο το οποίο απαιτείται είναι απ' ενός να καθιερωθεί η διδασκαλία αυτής της περιόδου στα αρχαιολογικά τμήματα της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης; και απ' ετέρου να συγκροτηθούν διεπιστημονικές επιτροπές, που θα ερευνήσουν ουσιαστικά την επιφάνεια του ελλαδικού χώρου και θα

καταγράψουν τις παλαιολιθικές θέσεις.

Στη συνέχεια θα πρέπει να ακολουθήσει η ανασκαφή, προσαρμοσμένη φυσικά στο είδος του οικισμού. Η μέθοδος που μέχρι σήμερα έχει χρησιμοποιηθεί, αυτή των μικρών κάθρων δοκιμαστικών τομών, αναμφίβολα συνεπηρεσει στη μελέτη της χρονολογικής διαδοχής των στρωμάτων, δεν μας βοηθά όμως να καταλάβουμε τον τρόπο ζωής των προϊστορικών. Ο οριζόντιος καθαρισμός της επιφάνειας, σε συνδυασμό με τη λεπτομερή καταγραφή όλων των μαρτύρων (πέτρες, εργαλεία, κόκαλα, κάρβουνα, ύαχα), είναι η μόνη εγγύηση για ένα, σχετικά καλό, διάδομα των πληροφοριών, πριν αυτές καταγραφούν για πάντα.

Μόνο ύστερα από μία τέτοια αποτύμωση, χωρίς να παραλείπουμε και τη χρήση εκμαγιών του εδάφους, θα μπορούσαμε να προχωρήσουμε στη μελέτη των δομών της κατοικίας ή των αντικειμένων με τη μέθοδο της τυπολογίας, της στατιστικής, της συναρμολόγησης των θραυσμάτων. Μόνο τότε οι συναφείς επιστήμες, όπως η γεωλογία και η ιζηματολογία της τεταρογενούς περιόδου, η φυσιογεωλογία, η παλιοντολογία ή οι φυσικοχημικές μέθοδοι χρονολόγησης, θα μπορούσαν να λειτουργήσουν πραγματικά.

Με τα παραπάνω δεδομένα γίνεται φανερό ότι το βιβλίο της Φιλίππης δεν είναι ενδιαφέρον μόνο για όσους ασχολούνται με την προϊστορία. Είναι ένα εισαγωγικό βιβλίο για όλους όσους θέλουν να πληροφορηθούν την πρώιμη ιστορία της ελληνικής γης. Πάνω απ' όλα όμως είναι μια πρόταση για τη στροφή της επιστήμης και προς αυτή την κατεύθυνση, από ελληνική πλέον πλευρά.

Οι πραγματείες περί ζωγραφικής Αλμπέρτι και Λεονάρντο

Μαρίνα Λαμπράκη-Πλάκα

Βικελαία Βιβλιοθήκη, Δήμος Ηρακλείου Κρήτης, 1988

Η κυρία Μαρίνα Λαμπράκη-Πλάκα μας εκθέτει στο νέο της βιβλίο (400 σελίδες με εικονογράφηση) τις θεωρητικές περί τέχνης αρχές δύο κορυφαίων αναγεννησιακών καλλιτεχνών, του Αλμπέρτι και του Λεονάρντο ντα Βίντσι, αρχές που άλλαξαν ριζικά το πρόσωπο της ευρωπαϊκής τέχνης και

σηματοδότησαν επί πολλούς αιώνες την πορεία της.

Το θέμα είναι από τα σπουδαιότερα κεφάλαια της ιστορίας του ευρωπαϊκού πνεύματος και αυτός είναι βασικός ο λόγος που παρουσιάζοντας το νέο βιβλίο της κυρίας Μ. Α.-Π. θα αναφερθούμε κάπως διεξοδικά στην

οργάνωση και το περιεχόμενο του, ακολουθώντας πάντως την συγγραφέα, maestro και autore μαζί, στην περιήγησή της.

Στα χίλια και πάνω χρόνια του Μεσαίου η τέχνη είχε, όπως ξέρουμε, αποστρέψει το πρόσωπό της από το φυσικό περιβάλλον και από τον